

Klasik Arap Şiirinde Sevgiliye Duyulan Aşk ve Özlemin İfade Edilmesinde Kullanılan İmgeler

Ahmet Abdülhadioğlu¹

Öz

Aşk teması, farklı ulus ve kültürlerin edebiyatında olduğu gibi Arap edebiyatında da şiirde en çok işlenen konulardan biri olmuştur. Hislerle duyumsanabilen ve deruni bir duygu olması hasebiyle insan hayatında manevi bir yolculuk veya süreç olarak tanımlayabileceğimiz aşk ile yine şuur etmenin ve hissedebilmenin bir başka boyutu olan şiir arasında böylesine güçlü bir bağın olması kaçınılmazdır. Klasik Arap şiirinde aşka dair duygu aktarımı farklı yollarla yapılmıştır. Arap dilinin kendine has zenginliği, fonetik unsurlarının kullanılması, bunun yanında harf ve hareke unsurlarının sesmana ilişkisi içinde kullanımı, aşka ve sevgiliye duyulan hislerin aktarılmasında önemli görevler üstlenmişlerdir. Bu çalışmada, söz konusu dilsel unsurlarla belagat unsurlarının duygu aktarımına ne şekilde aracılık ettiklerine farklı başlıklar altında değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Aşk, özlem, Arap şiiri, sevgili, imge.

Images Used to Express Love and Longing for the Beloved in Classical Arabic Poetry

Abstract

As in the literature of different nations and cultures, the theme of love has been one of the most discussed topics in poetry in Arabic literature. It is inevitable that there should be such a strong connection between love, which can be defined as a spiritual journey or process in human life because of being an inner feeling, and poetry, which is another dimension of consciousness and feeling. In classical Arabic poetry, transfer of feelings about love has been done in different ways. In terms of the unique richness of the Arabic language, aruz prosody because of its phonetic elements, use of rich rhetoric elements with rhyme, as well as the use of letter and rhythm elements in the sound-meaning relationship have undertaken important

¹ Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmetabdulhadioglu@gmail.com, 0000-0003-4943-5956.

tasks in conveying the feelings for love and the beloved. This study discusses under different headings how these linguistic elements and rhetorical styles mediate emotion transfer.

Keywords: Love, longing, Arabic poetry, beloved, image.

Extended Abstract

Love holds an important place in human life because humanity has been a sentient being since its existence. It is natural that the saying and words are used as mediators in the expression of love, which naturally created a literary art called poetry. Then the language of poetry and the art of poetry are the strongest factors in transfer of emotions and the understanding of these emotions by the addressee. As in different cultures and literatures, the theme of love has also been one of the most frequently discussed topics in Arabic literature. The fact that there is a strong etymological connection between poetry, which is a tool of feeling and conveying emotions, and the words cognition, that is, feeling, shows that poetry is important for human nature and especially for Arabs living in the vast Arabian geography and giving great importance to emotions and feelings. In classical Arabic poetry, different discourses and imagery are used to express the love and longing of the lover for the beloved. In the use of these discourses and imagery, the unique richness of the Arabic language and the phonetic elements of this language, the use of aruz prosody in poetry, the use of rhyme that adds a different depth and meaning to the poetry, and the use of rich rhetoric elements have provided a significant convenience for the poet in transfer of emotions. In addition, the use of letters and sometimes vowels in the sound-meaning relationship in poems mediated transfer of feelings for love and the beloved. In this study, what kind of images the classical Arabic poets of the jahiliyyah period, Umayyad and Abbasid periods used to convey their love and longing for their beloved and in what ways they did it will be examined under different titles such as transfer through the spatial images, transfer of the phonetic images through the sound-meaning relationship, transfer through body language, sign language or some body images, and transfer through linguistic and rhetorical elements. Transfer through the spatial images, which is one of these forms of transfer, is mostly seen in the poems sung by standing by the remains in jahiliyyah period. Here, the poet cries by standing by the remains of the beloved to express love and longing for the beloved through the signs and traces of these remains with the feeling of remembering the past again. Here, the poet commemorates the beloved by including sometimes sooty hearth stones, sometimes animal remains, and sometimes tent and pile traces. The fact that the poet applies to such imagery also gives the meaning that the poet attaches importance to everything about the past and the beloved, and that he seeks a different meaning and traces of memories in each of these elements. Another type of transfer is made by using the strong relationship between sound and meaning, which is one of the elements of Arabic. In this type of imagery, the poet applies to phonetic elements that express this feeling as a reflection of the sadness he is in. In this sense, the fact that most of the words in the couplets come with the letter fraction is an indication of this, where the

poet conveyed the depth of the sadness he experienced and how helpless the psychological situation he was in by being separated from the beloved, in an intense emotional state. Another form of transfer is in the form of transfer through body elements or body language. Here, the poet or the beloved express their love with body language due to the pressure of the society or their families, and express their psychological state and their love and longing for the beloved by sometimes shaking their heads, sometimes glancing over and smiling, and sometimes shedding tears. Transfer of love and longing with images through linguistic and rhetorical elements is mostly in the form of making the grammatical elements of the Arabic language a tool through word games. The poet uses a rule of Arabic grammar and rhetoric in a way that has different meanings apart from the main task, and in this way he tries to express his dominance over the language, at the same time he tries to give the message that he can resort to various ways in expressing his love and longing for his beloved. This study shows how such imagery are used in the expression of love and longing for the beloved especially through samples of the poems by the poets such as Imru' al-Qais, Antara ibn Shaddad, al-Nabighah al-Dhubyani, al-A'sha, Zuhayr bin Abi Sulma, the poets of the jahiliyyah period, and then through the couplets by poets such as Jarir, Jamil Busayna, Dhu al-Rummah, Bashar ibn Burd, Umar ibn Abi Rabi'ah, Ibn Zaydun, Qays ibn Al-Mulawah, Kuthayyir the poets of the Umayyad and Abbasid periods.

Giriş

Şiir, edebi bir unsur olarak Arap toplumlarının yaşam felsefesi içinde önemli bir yer tutmuştur. Araplar, geçmişten günümüze kadar şiir sanatına ayrı bir önem vermişlerdir. İslam öncesi cahiliye döneminden başlayarak hayatın her alanını kuşatan, edebi bir zenginlik olması yanında Arap toplumunun tarihlerinde ortaya koydukları ilk entelektüel ürünlerden biri olan şiir, aynı zamanda Arapların sosyolojik yapısına, düşünce dünyasına, tarihine, inanç ve kültürüne ait kodlar taşıyan en önemli unsurlardan bir tanesi olmuştur.

Arap şiiri, özellikle cahiliye dönemi Araplarında göçebe Arapların göç esnasında teğanni etmek suretiyle eğlenmelerine vesile olan sanatsal bir ürün, kabileler arasındaki ihtilaf ve savaşlarda kullanılan bir silah, aşkların, hüznlerin, özlemlerin ifade edilmesinde bir araç ve bazen de uçsuz bucaksız çöl ortamında yolunu kaybeden bedevi Arapların yollarını bulmalarına vesile olan bir rehber vazifesi görmekteydi.

Araplarda dil ve edebiyatın zirvesi niteliğindeki şiir sanatında en çok işlenen temalardan biri aşk temasıdır. Arap şiirinde sevgiliye duyulan aşk ve özlemin edebi bir dille aktarılmasında veyahut ifade edilmesinde farklı metafor ve imgelemelere başvurulmuştur. Bunlar, çoğunlukla terk edilen ve sevgiliye ya da yitirilen kişilere ait kimselerin geride bıraktığı mekânlara ait imgeler iken bazen de beden diline veya bedene ait imgeler, fonetik imgeler ve bazen de dilsel ve belagat unsurlarına ait imgeler olmuştur.

1. Mekâna Ait İmgeler Üzerinden Aktarım

Klasik Arap şiirinde aşk ve özleme dair duyguların aktarımında mekân önemli bir yer tutmuştur. Bu anlamda mekân, şiir dilinde bir alan olmaktan çok, sembolik bazı ifadelerin kullanımı ile birlikte, sanatsal bir düzleme dönüşmekte ve şairin duygu ve düşüncelerini aktarmada bir araç vazifesi görmektedir. Özellikle muallaka şiirlerinde, kalıntılar (atıl) üzerinde durarak maziye ve sevgiliyi anma, kaside formunun en temel yapı taşını teşkil etmiştir (Abdülhadioğlu, 2018: 997).

Bu minvalde, Arapların gerek duygularını aktarmada, gerekse sevgiliden bir parça olarak gördükleri bir nesne olması hasebiyle mekâna atfettikleri önem, aşağıdaki beytin manasından da anlaşılacağı üzere onların yolculuğa çıkmadan önce yanlarında yaşamış oldukları topraklardan bir kese dolusu toprak veya kum bulundurmalarından ve baş ağrısı, soğuk algınlığı gibi durumlarda, bunları koklamalarından da anlaşılmaktadır (el-Câhız, 1351: 14-15)

لا بُدَّ في أَسْفَارِنَا مِنْ قَبِيصَةٍ مِنْ التُّرْبِ نُشَقِّهَا حُبِّ الْمَوَالِدِ

Bir avuç toprak alırız yanımıza her çıktığımızda yola ve koklarınız onu duyduğumuz sevgiden o mekânlara.

Arap şairler, özellikle cahiliye dönemi şiirlerinde kasidelerinin nesib diye isimlendirilen bölümünde kalıntıları bir canlı gibi telakki ederek soru sormuş ve söz konusu kalıntılara selam vermek suretiyle sevgiliye ve geçmişe dair özlemlerini ifade etme yoluna gitmişlerdir. Söz konusu dönemde Araplar, otlak ve su aramak için yollara koyulmuş ve sürekli göç halinde olmuşlardır. Göç ve yolculukların sonrasında Araplar arkalarında sönük ocak yerleri, küller, ocak taşları, çadır vb. izleri bırakmışlardır. Bu izler, üzerinden yılların geçmesiyle silinmiş ve seçilemez hale gelmiştir (Kafes, 2016: 148). Arap edebiyatında kalıntılar üzerinde söylenen şiirlerin ortaya çıkışının en temel sebeplerinden biri, Arapların belli bazı mevsimlerde su ve azık peşinde koşturmaları ve dönüşte rastladıkları ya da geride bıraktıkları izleri yok olmaya yüz tutmuş kalıntılardır (Hasan, 1968: 7).

Şiir ile mekân arasındaki güçlü ilişkiye, semantik açıdan hem şiir dizesi, hem de ev anlamına gelen *beyt* kelimesinde rastlamak mümkündür. İbn Reşîk'in de ifade ettiği gibi iskân edilen ve sütunlar üzerine inşa edilen ve ev anlamına gelen *beyt* ile kelimeleri bir araya getiren, onları belli bir form içinde bir arada tutan, bir başka deyişle onlara mekân sağlayan ve bir nevi sütun vazifesi gören şiirlerin her bir dizesinin de *beyit* diye isimlendirilmesi ve bunların iştikakının aynı kökten olması bunun bir göstergesidir (el-Kayrevânî, 1992: 9).

Dolayısıyla şair, bu semantik bağı kullanmak suretiyle sevgiliye ait viraneye dönmüş olan fiziki mekânları yani evleri, kendisi için manevi anlamda büyük bir önem taşıyan sanatsal bir mekâna, yani şiir beyitlerinin içine almıştır.

Cahiliye döneminin en seçkin örneklerini teşkil eden muallaka şiirlerinde şairler, kasidelerine *nesib* diye isimlendirilen en seçkin kısımla başlar, burada izler ve kalıntılar üzerinde durup ağlar (Demirayak, 2009: 115), maziye dair hatıraları, kalıntılar üzerinde tekrar canlandırma yoluna giderlerdi (İbn Kuteybe, 1967: 175).

Cahiliye dönemi şairlerinden el-Murakkişu'l-Ekber (öl. 550), sevdiğine duyduğu özlemi ifade ederken mekânı araç olarak kılmış ve söz konusu mekâna ait kalıntıları derinin üzerindeki nakışlara benzetmiştir (el-Murakkişu'l-Ekber, 1998: 67):

الدَّارُ قَمْرٌ وَالرُّسُومُ كَمَا رَقَّشَ فِي ظَهْرِ الْأَدِيمِ قَلَمٌ

İssiz ve viranedir sevgilinin yurdu ve o yurttaki bulunan izler, kalemin deri üzerine işlediği nakışları andırır.

Aynı dönemin şairlerinden en-Nâbiğatu'z-Zubyânî (öl. 604), sevdiğini andığı beyitlerinde mekân ile konuşmakta ve söz konusu mekânın kendisine cevap vermemesinden yakınmaktadır (en-Nâbiğatu'z-Zubyânî, 1119: 14):

يَا دَارَ مِيَّةَ بِالْعَلْيَاءِ فَالسَّيِّدِ أَقْوَتْ وَطَالَ عَلَيْهَا سَالِفُ الْأَبْدِ
وَقَفْتُ فِيهَا أَصِيلًا أَسْأَلُهَا عَيْتَ جَوَابًا وَمَا بِالرَّيْعِ مِنْ أَحَدِ

Ey el-'Alye ile es-Sened'te bulunan ve zamanla viraneye dönmüş olan Meyyâ'nın iki evi!

Durdum başında ve sordum akşamın bir vakti, cevap veremediler ama yoktur orada artık sakinleri.

Yine cahiliye dönemi şairlerinden el-A'şâ (öl. 629) Hureyre'yi andığı beyitlerinde şunları söylemektedir (el-A'şâ, 2010: 203):

وَدَعَّ هُرَيْرَةَ إِنَّ الرَّحْبَ مُرْتَجِلٌ وَعَلَّ نُطِيقُ وَدَاعًا أَتُّهَا الرَّجُلُ
عَرَاءَ فَرَعَاءَ مَضْمُولٌ عَوَارِضُهَا تَمَثِّيهِ الْهُؤَيْيُ كَمَا يَمَثِّيهِ الْوَجِي الْوَجُلُ

Veda et Hureyre'ye, kervan yola koyulmakta şimdi, sabredebilir misin bu vedaya bilmiyorum!

Teni beyaz, boyu uzun ve güzel endamlıdır o, çamurda saplanıp yol alan kişi misali ağır yürür o.

Muallaka şairlerinden İmruu'l-Kays (öl. 540), muallakasının giriş kısmında iki kişiye hitap etmek suretiyle hayat emareleri aradığı mekâna seslenirken şunları söylemektedir (İmruu'l-Kays, 2004: 110-111):

فَمَا نَبُكِ مِنْ دُحْرَى حَيْبٍ وَ مَنْزِلٍ بِسَمَطِ الْوَيْ بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْمَلِ
فَتُوضِحُ فَالْمِثْرَةَ لَمْ يَغْفُ رَمْتَهَا لِمَا نَسَجَتْهَا مِنْ جَنُوبٍ وَ شَمَّالِ
تَرَى بَعَرَ الْأَزَامِ فِي عَرَصَاتِهَا وَ قِيَعَانَا كَأَنَّهُ حَبٌّ فُلُفُلِ

Durun, sevgilinin hatirasına, onun ed-Dahûl ile Havmel arasında bulunan Sıktu'l-Livâ'daki yurduna birlikte ağlayalım.

Ağlayalım Tûdih ile el-Mikrât'a dek uzanan, güneyden ve kuzeyden esen rüzgârların dokuduğu izleri silinmemiş sevgilinin hatirasına.

Sevgilinin yurdunda ve bataklıklarında bembeyaz geyiklerin karabiber tanelerini andıran gübrelerini görürsün.

Bu beyitlerde dikkat çeken hususlardan biri, şairin Sıktu'l-Livâ, ed-Dahûl, Havmel, Tûdih ile el-Mikrât'ı zikretmek suretiyle sevdiği kişinin kendisi için bütün alanları kuşatan bir değer olduğunu ifade etmiş olmasıdır. Şairin muallakasının devamında bitki isimlerine yer vermesi ise, bu terkedilmiş mekânlarda hayat emareleri arama çabası içinde olduğunu göstermektedir.

Yine muallaka şairlerinden biri olan Zuheyr (öl. 609) ise ayrılık acısı çektiği uzun yılların ardından kalıntıların başında durarak selam vermekte, daha sonra söze başlamaktadır. Şair bu beyitlerinde adeta mekânla diyaloga girmekte ve sorularına cevap aramaktadır (Zuheyr b. Ebî Sulmâ, 1988: 102-103):

أَمِنْ أُمِّ أُوْنِي دِمْنَةَ مَمْ تَكَلَّمِي؟ بِحَوْمَانَةِ الدَّرَاجِ فَالْمُتَنَلَمِ
وَدِيَارٍ لَهَا بِالرَّيْمَانِيْنَ كَأَهْلَا مَرَجِعُ وَشَمِي فِي نَوَاشِرِ مِعْصَمِ
بِهَا أَلْعَيْنُ وَالْأَرَامُ بِمَشِينِ جِلْفَةَ وَأَطْلَاوُهَا يَنْهَضْنَ مِنْ كُلِّ مَجْثِمِ
وَقَفْتُ بِهَا مِنْ بَعْدِ عِشْرِينَ حِجَّةً فَلَأَيًّا عَرَفْتُ الدَّارَ بَعْدَ تَوْهَمِ
أَنَايَ سُنْعَاءَ فِي مُعَرَّسِ مِرْجَلِي وَتُوْبًا كَجِذْمِ الحَوْضِ لَمْ يَتَنَلَمِ

Sevdiğim Ummu Evfâ'dan mı kaldı Havmânetu'd-Derrâc ile el-Mutesellem arasındaki bu sessiz kalıntılar?

Onun Rakmeteyn'in bahçelerinde, kalıntıları kolun iç yüzünde ve bilekte yenilenen dövme anımsatan bir yurdu daha var.

Yavruları göğüslerinin altında zıplayan iri gözlü yaban sığırları ve beyaz ceylanlar art arda yürümekte şimdi o metruk diyarda.

Durdum bir kez daha yirmi yılın ardından orada ve uzunca düşündükten sonra ancak tanıyabildim evi.

Gördüm kararmış ocak taşları kazanların yerinde ve henüz kaybolmamış arklar gördüm havuzun dibini andıran.

Antere b. Şeddâd'ın (öl. 614) ise savaşçı bir kişi olması hasebiyle sevgilisi Able'nin mekânı ile olan diyalogu daha samimi ve gerçekçidir. O, mekâna konuşması için emir vermekte ve akabinde cevabı beklemeden kalıntıları selamlamaktadır (Antere, 1970: 182):

هَلْ غَادَرَ التُّعْرَاءَ مِنْ مُتَوَدِّمِ أَمْ هَلْ عَرَفْتَ الدَّارَ بَعْدَ تَوْهَمِ؟
يَا دَارَ عَيْلَةٍ بِالْجَوَاءِ تَكَلَّمِي وَعُمِّي صَبَاحًا دَارَ عَيْلَةٍ وَأَسَلَمِي

Söylenecek söz mü koymuş şairler yoksa sen düşünüp taşındıktan sonra tanıyabildin mi sevgilinin evini?

Konuş Ey 'Able'nin el-Civâ'da bulunan evi! Hayırlı olsun sabahın ey 'Able'nin evi, esenlikte ol!

Kasidenin devamında Antere'nin metruk mekânlarda kalan ve geçmiş hatırlatan en basit hayat emarelerini bile anması, sevdiklerine duyduğu özlemi göstermesi açısından önemlidir (Antere, 1970: 188):

مَا رَاعِنِي إِلَّا حُمُولَةٌ أَهْلِيهَا وَسَطَ الدِّيَارِ تَسْفُ حَبَّ الخُمُخِمِ

Bana yola çıkacağını haber veren şey, develerin o yurdun orta yerinde son kalan ot tanelerini yemesi oldu.

'Abîd b. el-Abras (öl. 555) ise söz konusu mekânları yırtılmış, eski püskü elbiselere benzetmiştir. Bu durum aynı zamanda yaşanan hüznün ne derece büyük olduğunu da göstermektedir. Zira Araplarca yırtık elbiseler ağıt yakma ritüelinin bir yansımasıdır ('Abîd b. el-Abras, 1994: 102):

يا دارِ هِنْدٍ عَفَاها كُلُّ مَطَّالٍ بِالْجَوِّ مِثْلَ سَحِيْقِ الْيُمْنَةِ الْبَالِي

Ey sürekli yağan yağmurların izlerini sildiği ve yırtık Yemen hırkasını andıran (sevgilim) Hind'in el-Cavv'de bulunan yurdu.

Bütün bunların yanında mekâna ait teşbihlerde kalıntılar benekleri olan bir yılan, eskimiş hasırlara ve bazen de güvercin tüyüne benzetilmiştir (Hasan, 1968: 36-37).

Mekâna ait unsurlar üzerinden sevgiliyi anma geleneği Arap şairler arasında o kadar yaygın ki İslami dönemde hakıkında ölüm fermanı bulunan ve özür dilemek gayesiyle Peygamberin huzuruna kasidesini irad etmek üzere çıkan muhadram şairlerden Ka'b b. Zuheyr, söz konusu kasidesine cahiliye dönemine ait kaside formunu muhafaza ederek aşağıda yer alan ilk beyitle başlamış ve ancak otuz altıncı beyitten sonra Peygamberi öven beyitlere geçmiştir (Ka'b b. Zuheyr, 1997: 60):

بِأَنَّ سَعَادَ قَلْبِي الْيَوْمَ مَتَّبُولٌ مُمَيِّمٌ إِتْرَهَا لَمْ يُجْزَ مَكْبُولٌ

Ayrılıp gitti Suâd, o yüzden kederlidir bugün gönlüm ve onun takılıp gitmiştir onun peşine, üstelik fidye verip kurtulabilecek durumda olmayan bir esirdir.

Emeviler dönemi şairlerinden Cerîr (öl. 732) ise mekânı sevmesinin yegane sebebinin sevgilisi Fatima'yı hatırlatması olduğunu şu şekilde ifade etmiştir (Cerîr, 1986: 216):

أَلَا حَيِّ الدِّيَارِ بِسَعْدٍ إِلَيَّ أُحِبُّ لِحَبِّ فَاطِمَةَ الدِّيَارِ

Salamımı ver Sa'd denen yerde bulunan o yurda! Çünkü ben o diyarları Fatima'nın olduğu için severim.

Cemil Buseyne (ö. 701) ise sevgilisini hatırlatan kalıntıların sorduğu sorular karşısında sessiz kalışını şu beyitle ifade etmektedir (Cemîl Buseyne, tsz.: 21):

إِنَّ الْمَنَارِلَ هَبَّجَتْ أَطْرَابِي وَاسْتَعْجَمَتْ أَيَّامًا يَجْوِي

O yurtlar ki sevgilinin tutuşturdu yangınını yüreğimin ve sorularıma cevap veremez oldu o tenhada kalan yerleri.

Yine Emeviler dönemi şairlerinden Zu'r-Rumma (öl. 735) sevgilisinden ayrı kalmakla bilinmezlere sürüklendiğini ve mekâna seslenmek suretiyle ona olan kavuşma isteğini şu beyitlerle ifade etmiştir (Zu'r-Rumma, 1995: 155):

أَمْنَزَلِيَّ مَيِّ سَلَامٍ عَلَيُّكُمَا هَلِ الْأَزْمَنُ اللَّاتِي مَضَيْنُ زَوَاجِعِ
وَ هَلِ يَرْجِعُ التَّمْلِيمَ وَ يَكْتَسِفُ الْعَمَى ثَلَاثُ الْأَثَانِي وَ الرُّسُومُ الْبَلَاغِ

Meyy'in her iki evi selam olsun sizlere, kavuşursek keşke mazide kalan günlere.

Üç taşlı ocak ve metruk diyarlar alsa selamımı keşke ve alıp götürse bütün bilinmezleri.

2. Ses-Mana İlişkisi Üzerinden Fonetik İmgelerle Aktarım

Arap dilinin en ilgi çekici hususlarından biri de ses ile mana arasındaki ilişkidir. Bu ilişkiye şairlerin sevgiliye duydukları aşk ve özlemi ifade ettiklerinde kullandıkları harf ve hareketlerde de rastlamak mümkündür. Örneğin İmruu'l-Kays, muallakasının girişinde içinde bulunduğu psikolojik durumu ve kendisine ağlama eyleminde ortak olmaları için seslendiği kişilere hitap ederken diğer iki harekeye göre ses bakımından daha zayıf olan ve hüznü ile inkısar çağrıştıran kesreyi revî harfi olarak kullanmış, aynı zamanda beyitlerinde yer alan diğer kelimelerde de benzer bir tercihte bulunmuştur (Sâhib, 2000: 224). Şairin kasidesinin ilk harfini bile kesre hareketi ile kullanması, adeta şiirin genel muhtevası hakkında bizlere bilgi vermektedir. Kasidede yirmiye yakın sesin fethalı olarak (رِسْمُهَا) gelmesi ise şairin şikâyetini, özlemini, ağlamaklı halini ve hüznünü yayma gayretini göstermektedir (Abdülhadioğlu, 2018: 997) ki Arapçada nida harflerinin fethalı olarak gelmesi de bu kabildendir (Murtâd, 1998: 209). Bu duruma, İmruu'l-Kays'ın muallakasında geçen ilk beyitte rastlamak mümkündür (İmruu'l-Kays, 2004: 110-111):

فَمَا نَبُكِ مِنْ دِكْرِي حَمِيْبٍ وَ مَنْزِلِ بِسْمِطِ اللَّوَى بَيْنِ الدُّخُولِ فَحَوْمِلِ
رَبَا نُوْرِي رَهْ رَهْمَى رَجْعِي رَوْر رَزْر رَمَى رَوْر رَوْر رَوْر

Aynı duruma Tarafe'nin muallakasında da rastlamak mümkündür. Şair aynı zamanda sevgiliye ait mekânı tasvir ettiği beyitlerinde insan bedenine ait unsurlara da yer vermiştir (Tarafe b. el-'Abd, 2000: 23):

لِقَوْلَةِ أَطْلَالٍ بِرُقَّةٍ نَهْمَدِ تَلُوْحُ كِبَاتِي الْوَشْمِ فِي ظَاهِرِ الْيَدِ
رَوْر رَوْر رَوْر رَوْر رَوْر رَوْر رَوْر رَوْر رَوْر رَوْر

Elin dışına işlenmiş dövmenin izlerini anımsatan izler kaldı sevgilim Havle'den
Sehmed'in rengârenk taşlarla bezenmiş yurdunda.

Fakat kabilecilik, savaş, yergi gibi gayelerle söylenen ve daha çok başkaldırı, isyan, öfke gibi duyguları ifade eden farklı şiir beyitlerinde elif harfine ya da damme harekesine yer verilmiştir. Örneğin Hâris b. Hillize ve 'Amr b. Kulsûm'un şiirlerinde çoğunlukla (نَا) zamiri kullanılır ki böyle bir tercih çokluğa yani kabilecilik duygusuna, böbürlenmeye, çokluğa ve güçlü olmaya işaret etmektedir (Murtâd, 1998: 218). Bu durumu 'Amr b. Kulsûm'un aşağıda yer alan beyitlerinde açıkça görmek mümkündür ('Amr b. Kulsûm, 1992: 330):

أَلَا لَا يَمَعَلُمُ الْأَقْوَامُ أَنَا تَضَعَمَعَنَا وَأَنَا قَدْ وَنِينَا
أَلَا لَا يَجْهَلُنْ أَحَدٌ عَلَيْنَا فَتَجْهَلْ فَوْقَ جَهْلِ الْجَاهِلِينَا
رَءَا نَا رَءَا رَءَا رَءَا رَءَا رَءَا رَءَا رَءَا رَءَا رَءَا رَءَا
رَءَا نَا رَءَا رَءَا رَءَا رَءَا رَءَا رَءَا رَءَا رَءَا رَءَا رَءَا

*Geri durduğumuzu ve sarsıldığımızı gören olmamıştır asla bizi hiçbir
savaşta*

*Hele biri bize karşı bir zorbalık etsin, işte o zaman bizler zorbalığın âlâsını
yaparız.*

Emeviler dönemi şairlerinden Ebu'n-Necm el-İclî (öl. 747) ise sevdiğine duyduğu özlem ve ona kavuşma isteğini dile getirdiği beyitlerinde hâ (هـ) harfini sıklıkla kullanmak suretiyle çekmiş olduğu ızdırabı ifade etmektedir (el-İclî, 2006 449-450):

وَأَهَا لَلَيْلَى نُمُّ وَأَهَا وَهَاهَا هِيَ الْمُنَى لَوْ أَنَّنَا نَلْنَاهَا
يَا لَيْتَ عَيْنَاهَا لَنَا وَفَاهَا بِتَمَنٍ نُرْضَى بِهِ أَبَاهَا
إِنَّ أَبَاهَا وَأَبَا أَبَاهَا قَدْ بَلَّغْنَا فِي الْمَجْدِ غَايَتَاهَا

Vah olsun, eyvah olsun, Leyla'ya kavuşmaktır dileğimiz, nail olsaydık keşke bu
isteğimize.

Keşke gözleri de ağzı da bizim olsaydı babası razı edebileceği bir karşılıkla.

(Biliriz ki) babası da, dedesi de onur ve şerefın zirvesine ulaşmışlardır.

3. Beden Dili, İşaret Dili veya Bedene Ait Bazı İmgeler Üzerinden Aktarım

Arap şairlerin sevgilerini ifade etmede beden diline, işaret diline ve bazen de bedene ait bazı imgelere başvurdukları görülmektedir. Bu tür imgelemelerde

toplum baskısının etkisi yanında, sevgiliye ait fiziki unsurların övülmesi de etkili olmuştur. Emevi dönemi şairlerinden Cerîr (öl. 728), sevgilinin gözlerini vafsettiği beyitlerinde şunları söylemektedir (Cerîr, 1986: 492):

إِنَّ الْعُيُونَ الَّتِي فِي طَرْفِهَا حَوْرٌ قَتَلْنَا نُبْمَ لَمْ يُحْيَيْنَ قَتْلَانَا
يَصْرَعْنَ ذَا اللَّبِّ حَتَّى لَا حَرَكَ بِهٍ وَ هُنَّ أَضْعَفُ خَلْقِ اللَّهِ أَزْكَانَا

Kirpiklerin altında bulunan kara gözler, bizi öldürdüler ve bir daha can vermediler.

Allah'ın yarattıkları arasında en zayıflarıdır bedenini, lakin yürekli insanları cansız yere sererler.

Abbasiler dönemi şairlerinden Beşşâr b. Burd ise sevgilinin sesinin kendisini aşka sürükleyen en önemli sebep olduğunu şu beyitlerle ifade etmiştir (Beşşâr b. Burd, 2007: 44):

يَا قَوْمُ أُذُنِي لِبَعْضِ الْحَيِّ عَاشِمَةٌ وَالْأَذُنُ تَغْتَشِقُ قَبْلَ الْعَيْنِ أَخِيَانًا
قَتَلْتُكَ أَحْسَنْتِ أَنْتِ الْمَيِّتُ طَالِعَةٌ أَحْسَرْتِ فِي الْقَلْبِ وَالْأَخْشَاءُ نِيرَانَا

Ey kavmim, âşıktır kulağım bazı mekânlara, zira kulak, bazen gözden önce âşık olur.

Dedim ki: Güzellikte doğan bir güneş gibisin sen, kalbimi ve bedenimi bir ateş gibi yaktın.

‘Umar b. Ebî Rebî‘a (öl. 712), akrabalarının korkusuyla kendisine beden diliyle işaretlerde bulunan ve sevgisini bu şekilde ifade eden sevgilisini şu beyitlerle tasvir etmektedir (‘Umar b. Ebî Rebî‘a, 1996: 311):

أَشَارَتْ بِطَرْفِ الْعَيْنِ خَيْفَةَ أَهْلِهَا إِشَارَةٌ مَحْزُونٍ وَلَمْ تَتَكَلَّمْ
فَأَيَقَنْتِ أَنْ الطَّرْفَ قَدْ قَالَ مَرْحَبًا وَأَهْلًا وَسَهْلًا بِالْحَبِيبِ الْمَتِيمِ

Yakınlarının korkusundan göz ucuyla işaret etti bana, hüzünlü bir şekilde ve bir kelim bile etmeksizin.

İnandım ki o an göz ucuyla der ki bana: Merhaba, hoş geldin ey aklını yitirmiş sevgili.

Emevi dönemi şairlerinden es-Simatu’l-Kuşeyrî (öl. 714) sevgilisinin kendisiyle beden dili üzerinden konuşmasını şu şekilde ifade etmektedir (es-Simatu’l-Kuşeyrî, 2003: 108):

فَمَا كَلَّمْتَنِي غَيْرَ رَجْعٍ وَأَمَّا تَرَقَّرْتِ الْعَيْنَانِ مِنْهَا لِيَدْمَعَا

Konuşmadı benimle ağlayıverdi ancak ve gözyaşları akıtmak için yaşardı o anda gözleri.

4. Dilsel ve Belagata Ait Unsurlar Üzerinden Aktarım

Arap şairlerin sevdiklerine duydukları aşk ve özlemi dilsel ve belagata dair unsurlar üzerinden ifade ettikleri de görülmektedir. Sadece klasik dönem Arap şiirinde değil modern dönem Arap şiirinde bile sıklıkla rastlayabileceğimiz bu örneklerden birinde şair Adil Dirhem er-Ru'âşî beyitlerinde şunları söylemektedir (sawarebina.blogspot, 2015):

إِن جِئْتَ مَكْسُورًا فَضُمَّكَ وَاجِبٌ أَنَا فِي هَمْزٍ وَأَخَالِفُ الْإِعْرَابَا
أَنَا اسْمُكَ الْمَنْصُوبُ زَعَمَ تَرْجَعِي لَوْ أَنْتِ مُتَّةٌ دَأَّ أَحْسَبُ وَجَاوَابَا

Gönlü kırık gelirsen bana kesre misali, damme gibi sana sarılmak vacip olur bana.

Ben ki i'rab kaidelerine muhalefet ederim, senin sevgin uğruna.

Ben merfu olmakla birlikte senin mensub ismin olurum, sen mübteda olursan, ben haberin olurum.

Abbasi dönemi şairlerinden Ebû Temmâm ise cinas sanatına yer verdiği beyitlerinde sevgiliye duyduğu özlemi ve firakın acısını bir kuşun diliyle anlatmaktadır. (et-Tebrîzî, 1994: 308):

سَاقٌ عَلَى سَاقٍ دَعَا فُؤَادِي فَدَعَتْهُ تَقَابِيئُهُ الْهَوَى وَتَصَيَّدُ

Dala konan bir kuş davet eder bir kumruyu, kumru gelir ona aşkın gamına ortak olup tuzağına düşürür tekrar onu.

Klasik dönem Arap şiirinde daha sıklıkla karşılaştığımız bu duruma Emeviler dönemi şairlerinden 'Umar b. Ebî Rebî'a'nın aşağıda yer alan ve atasözünden iktibasta bulunduğu beytinde rastlamak mümkündür ('Umar b. Ebî Rebî'a, 1996: 165):

فُلْنٌ تَعْرِفُنَ الْقَيِّ فُلْنٌ نَعَمٌ قَدْ عَرَفْنَاهُ وَعَلَّ يَخْفَى الْقَمَرُ

Şu genci tanır mısınız diye sordular, evet tanırız dediler. Tanımaz olur muyuz hiç, saklamak mümkün değil ki ayı.

Yine aynı dönemin şairlerinde Kuseyyir 'Azze intak sanatı kullanmak suretiyle karganın kendisine sevenlerinin ayrılmasıyla birlikte üzülp üzülmeyeğini sorduğunu şu beyitle ifade etmektedir (Kuseyyir 'Azze, 1971: 170):

أَيْنَ مُمْ أَجْمَالٍ وَفَارَقَ جَوْدَةً وَصَاحَ غُرَابُ الْبَيْتِ أَنْتَ حَرِيئُ

Develer yüklenip de yanımızdakiler göçüp gittiğinde, firakı haber veren karga sorsa sen hüznü müsun, diye üzülmey misin?

'Amr b. Mes'ade (öl. 832) ise kendisini sevgilinin elinde çaresizce çırpınan bir kuşa benzettiği beyitlerinde şunları söylemektedir (el-Musta'simî, 2015: 75):

فَلَوْ كَانَ لِي قَلْبَانِ عَشِثْتُ بِوَاحِدٍ وَ أَفْرَدْتُ قَلْبًا فِي هَوَاكِ يُعَذِّبُ

İki kalbim olsaydı şayet, birisiyle yaşar diğerinin aşkının acısını çeksin diye bırakırdım.

el-Va'vâu'd-Dimeşkî (öl. 980) teşbih edatı kullanmadan bir beyit içinde sevgilisinin gözyaşlarını inciye, gözlerini nergise, yanaklarını güle, parmaklarını hünnapa ve dişlerini de dolu tanelerine benzetmiştir (el-Va'vâu'd-Dimeşkî, 1993: 84):

وَأَنْطَرْتُ لُؤْلُؤًا مِنْ نَرْجِسِي وَسَقَمْتُ وَزُدًّا وَعَضَّتْ عَلَى الْعُنَابِ بِالْبَرْدِ

Gözyaşları akıttı gözlerinden ve suladı yanaklarını, dişleriyle ısırıldı sonra parmaklarını.

Abbasi dönemi şairlerinden 'Abbâs b. el-Ahnef (öl. 809) aya benzettiği ve eşsiz güzelliğinden dolayı beşerden hiç kimseye benzemediğini iddia ettiği sevdiği için şunları söylemektedir ('Abbâs b. el-Ahnef, 1954: 141)

يَا مَنْ يُسَائِلُ عَن قَمَرٍ وَصَوْرَتِهَا
إِنْ كُنْتَ لَمْ تَرَهَا فَانظُرْ إِلَى الْقَمَرِ
كَأَنَّهَا كَانَ فِي الْفِرْدَوْسِ مَسْكُونَةً
فَجَاءَتِ النَّاسَ لِأَيَاتِ وَالْعَبْرِ
لَمْ يَخْلُقِ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا لَهَا شَبِيهًا
إِنِّي لَأَحْسَبُهَا لَيْسَتْ مِنَ الْبَشَرِ

Ey Fevz'i ve onun şemalini soran kimse, onu görmediysen şayet aya bakman yeterli.

Sanki Firdevs Cennetinde idi yeri, ibret olsun diye âleme, yeryüzüne indi.

Dünyada bir benzerini yaratmadı Allah, bu yüzden ben onu beşerden saymam.

Cahiliye dönemi şairlerinden Kays b. Munkiz'e nispet edilen beyitlerde ise şair, sevgilisinin kendisiyle beden diliyle anlaşmasını şu beyitlerle ifade etmektedir (el-Ebşîhî, tsz: 287):

أشارت بأطراف البننان وودعت وأومت بعينيها متى أنت راجع؟
فقلت لها والله ما من مسافر يسير ويدري ما به الله صانع
فشالت نقاب الحسن من فوق وجهها فسالت من الطرف الكحيل مدامع
وقالت إلهي كن عليه خليفة فيارب ما خابت لديك الودائع

Parmak uçlarıyla işaret edip veda etti bana, gözleriyle işaret etti sonra, dönüşün ne zaman diye.

Dedim ki: Vallahi hiçbir yolcu bilemez yola çıktığında Allah'ın ne takdir ettiğini.

Kaldırdı o an güzel yüzündeki peçeyi ve döküldü sürmeli gözlerinden gözyaşları.

Dedi ki sonra: Allahım sana emanetimdir o, ey Rabbim bilirim ki sende kaybolmaz emanetim.

el-Ma'arrî (öl. 1057), sevgilinin saç lülesinin şiiiri çağrıştırdığını ve kendisine ilham kaynağı oluşturduğunu aynı kökten gelen iki kelimeyi bir beyitte kullanmak suretiyle şu şekilde ifade etmektedir (el-Ma'arrî, 1957: 57):

79
حَسُنْتَ نَظْمَ كَلَامٍ تُوصَفِينَ بِهِ وَمَنْزِلًا بِكَ مَعْمُورًا مِنَ الْحَمْرِ
فَالْحَسُنُ يَظْهَرُ فِي شَيْئَيْنِ زُؤْمُهُ بَيْتٍ مِنَ الشَّعْرِ أَوْ بَيْتٍ مِنَ الشَّعْرِ

Seni vafeden beyitleri güzel kıldın cemalinle ve bina edilen bir evi mamur kıldın işvelerinle.

Güzelliği iki şeyde zuhur eder güzel olanın, bir şiiir beytinde bir de (sevgilinin kaldığı) deve tüyünden yapılmış bir evde (çadırda).

Abbas b. el-Ahnef ise sevgilisi kendisinden uzak olmasına rağmen nida harflerinden yakın olan kimseler için kullanılan edatı kullanmakta ve böylelikle sevdiği kimsenin daima kendisine yakın olduğu hissini vermektedir. Söz konusu beyitlerde harflerin de şairin hüznüne ve çaresizliğine ortak oldukları görülmektedir ('Abbâs b. el-Ahnef, 1954: 6):

أَزَيْنَ نِسَاءَ الْعَالَمِينَ أَجِيي دُعَاءَ مَشُوقٍ بِالْعِرَاقِ غَرِيْبِ
كَتَبْتُ كِتَابِي مَا أَقِيمُ حُرُوقَهُ لِشِدَّةِ إِعْوَالِي وَطُولِ نَحْيِي

Ey dünyadaki bütün kadınların süsü, Irak'ta gurbet ellerde seni özleyene cevap ver.

Yazdım şiiirimi ancak bir araya getiremez oldum harfleri, şiddetli haykırış ve ağlamamdan dolayı.

Memlûklülür dönemi şairlerinden eş-Şâbu'z-Zarîf (öl. 1289) ise nahiv kurallarından biri olan ve iki sakinin bir araya gelemeyeceği hususu üzerinden gönlünde sevdiğinden başkasına yer olmadığını şu beyitlerle ifade etmektedir (eş-Şâbu'z-Zarîf, 1967: 273):

يَا سَاكِنًا قَلْبِي الْمُمَعَّى وَلَيْسَ فِيهِ سِوَاهُ ثَانِي
لَأَيِّ مَمَعَّى كَمَسْرَتِ قَلْبِي وَمَا التَّمَقَّى فِيهِ سَاكِنَانِ

Ey sevdaya tutulmuş yüreğimi mesken tutmuş kişi, bil ki yoktur yüreğimde senden başka bir sevgili.

Hangi sebeple kırdın kalbimi söyle, o kalp ki iki kişiye mesken olmadı inan ki.

Buna benzer başka bir örneğe bir bedevinin beyitlerinde rastlamaktayız. Ebu Zeyd el-Ensari'nin (öl. 215/830) ilim meclisine ihtiyacını dile getirmek için uğrayan bedeviyi gören el-Ensari, kendisinin Arap grameriyle ilgili bir soru sormaya gelmiş olabileceğini düşünerek sorusunu almak istemiş, bunun üzerine bedevi aşık kendisine aşağıda yer alan beyitlerle cevap vermiştir (es-Sirâfi, 1955: 42-43):

لَسْتُ لِلنَّحْوِ جَمْتُكُمْ لَا وَلَا فِيهِ أَرْغَبُ
أَنَا مَا لِي وَلَا لِنَرِي أَبَدَ الدَّهْرِ يُضْرَبُ
خَلِي زَيْدًا لَيْثَانًا خَيْتُ مَا شَاءَ يَذْهَبُ
وَاسْتَمِعْ قَوْلَ عَاثِقِي قَدْ شَجَّاهُ التَّطْرُبُ

Nahivden bir sual için size gelmedim, ona rağbetim de yok bunu bilersin!

Ne de yıllardan beri dövüp durduğunuz şu kişi² ile işim olur benim.

Bırakın Zeyd'i kendi haline dilediği yere gitsin,

Aşk ile kendinden geçmiş şu gence kulak verin.

Sonuç

Edebi bir tür olarak şiir sanatının ortaya çıkışından günümüze kadar her milletin ve her kültürün bünyesinde yetişmiş olan farklı şairler söz konusu millet ve kültürlerin duygu ve hislerine tercüman olmuşlardır. Şiir mevzularından en sık işlenen bir temalardan biri olan aşk konusunda da şairler, şiirin büyüğü dünyası içinde aşkın hallerini, sevenin veya sevgilinin üzüntü ve sevinçlerini, ayrılık ve özlemleri en belîğ bir şekilde dizelerinde işlemişlerdir. Bu minvalde söylenen

² Bedevinin (ضَرَبَ زَيْدًا) ifadesinde kastettiği kişi, klasik nahiv kitaplarında sıklıkla tekrar edilen (وَلَانَرِي أَبَدَ الدَّهْرِ يُضْرَبُ) ibaresinde ismi geçen 'Amr'dır. Bedevi bu sözünü, bu tür tekrarlara ve kaidelere ihtiyacı olmadığını, dili zaten akıcı bir şekilde konuştuğunu söylemeye çalışmaktadır.

şiiirlerin en dikkat çekici olanları klasik dönem Arap şairlerin divanlarında mevcuttur. Bu şiiirlerde şairler, sevgiliye duyulan aşk ve özlemi Arap dilinin zenginliğinden de istifade ederek farklı şekillerde dile getirmişlerdir. Birçok imge ve betimlemenin kullanıldığı bu şiiirlerde soyut ve somut her türlü imge ve varlık sözü konusu duyguların aktarılmasına aracılık etmiştir. Denebilir ki şairlerin aşkı ve aşkın hallerini bu derece iyi betimlemelerinin ve dinleyici ya da okuyucuyu şiiirin büyüüdü dünyasına alıp sürüklemelerinin sebeplerinden biri de onların bu duyguları bizzatıhi deneyimlemeleri ve acısıyla, tatlısıyla aşğın hissiyatını bu şekilde aktarabilmelerinden kaynaklanmaktadır.

Kaynakça

- 'Amr b. Kulsûm (1992). *Dîvân*. Eymen Mejdân (Ed.). Cidde: en-Nâdî'l-Edebi's-Sekâfi.
- 'Abbâs b. el-Ahnef. (1954). *Dîvân*. 'Âtike el-Hazrecî (Ed.). Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye.
- 'Abîd b. el-Abras, Ebû Ziyâd Abîd b. el-Ebras el-Esedî. (1994). *Dîvân*, Eşref Ahmed 'Adra (Ed.). Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.
- 'Antere, 'Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî. (1970). *Dîvân*, Muhammed Sa'îd Mevlevî (Ed.). Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî.
- Abdülhadioğlu, A. (2018). Klasikten Moderne: Arap Şiiirinde Şiiir-Mekân İlişkisi, *Tarih Okulu Dergisi* (XXXIII), 997-1043.
- Beşşâr b. Burd. (2007). *Dîvân*. Muhammed et-Tâhir b. 'Aşûr (Ed.). Cezayir: Yayın evi yok.
- Cemîl Buseyne, Cemîl b. Abdullah b. Ma'mer. (tsz.). *Dîvân*, Beyrut: Dâr Sâdır.
- Cerîr, Cerîr b. 'Atiyye b. el-Hatafâ et-Temîmî. (1986). *Divân*. Beyrut, Dâr Beyrut.
- Demirayak, K. (2009). *Arap Edebiyatı Tarihi I, Cahiliye Dönemi*, Erzurum: Fenomen Yayınları.
- el-A'sâ, Meymûn b. Kays b. Cendel. (2010). *Dîvân*, Mahmud İbrahim Muhammed er-Rıdvânî (Ed.). Katar: Vezâretu's-Sekâfe ve'l-Funûn ve't-Turâs.
- el-Câhız, Ebu Osman 'Amr b. Bahr. (1351). el-Hanîn ile'l-Vatan, Tahir el-Cezâirî (Ed.). Kahire: el-Matb'atu's-Selefiyye.
- el-Ebşîhî, Şihâbuddîn Muhammed b. Ahmed b. Mansûr. (tsz.). el-Mustatraf fi Kulli Fennin Mustazraf. Muhammed Enîs Tabbâ' (Ed.). Beyrut: Dâru'l-Erkâm.
- el-İclî, Ebu'n-Necm el-Fadl b. Kudâme b. 'Ubeyd el-İclî. (2006). *Divân*. Muhammed Edîb 'Abdulvâhid Cumrân (Ed.). Dimaşk: Mecme'u'l-Luğati'l-'Arabiyye.
- el-Kayrevânî, İbn Reşîk. (1992). el-'Umdetu fî mehâsini'ş-şî'r ve âdâbihî, (2.bas.). Şam: Matba'atu'l-Kâtibi'l-'Arabî.
- el-Ma'arrî, Ebu'l-'Alâ' Ahmed b. Abdillâh b. Suleymân el-Ma'arrî. (1957). *Siktu'z-Zend*. Beyrut: Dâr Sâdır.
- el-Murakkişu'l-Ekber, 'Amr b. Sa'd. (1998). *Dîvânu'l-Murakkişeyn*, Kârîn Sâdır (Ed.). Beyrut: Dâr Sâdır.
- el-Musta'simî, Muhammed b. Eydmûr. (2015). ed-Durrul'l-Ferîd ve Beytu'l-Kasîd. Kâmil Selmân el-Cebbûrî (Ed.). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- el-Va'vâu'-d-Dimeşki. (1993). *Divân*. Sâmi ed-Dehhân (Ed.). Beyrut: Dar Sâdır.

- en-Nâbiğatu'z-Zübyânî, Ebû Ümâme Ziyâd b. Muâviye b. Dabâb b. Câbir en-Nâbiğa ez-Zubyânî. (1119). Dîvân, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Ed.). (2.bas.). Kahire: Dâru'l-Ma'ârif.
- es-Simatu'l-Kuşeyrî. (2003). Dîvân. 'Hâlid Abdurraûf el-Cebr (Ed.). Amman: Dâru'l-Menâhic.
- es-Sîrâfî, Ebu Said el-Hasan b. 'Abdullah. (1955). Ahbâru'n-nahviyyîni'l-Basriyyîn. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî, Muhammed 'Abdulmun'im Hefâcî (Ed.). Kahire: Şeriketu ve Matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- eş-Şâbu'z-Zarîf, Şemsuddîn Muhammed b. 'Affiddîn Suleymân et-Tilmisânî. (1967). Dîvân, Şâkir Hâdî Şukr (Ed.). Necef: Matba'atu'n-Necef.
- et-Tebrîzî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. 'Alî b. Muhammed el-Hatîb et-Tebrîzî. (1994). Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm. Râcî el-Esmer (Ed.). Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî. Hasan, İ. (1968). Şi'ru'l-Vukûf 'ale'l-atlâl mine'l-câhiliyyeti ilâ nihâyeti'l-karnî's-sâlis, Şam: Matbaatu't-Terakkî.
- İbn Kuteybe, Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, (1967). eş-Şi'r ve's-şu'arâ, Ahmed Mahmûd Şâkir (Ed.). Kahire: Dâru'l-Ma'ârif.
- İmruu'l-Kays, Hunduc b. Hucr b. el-Hâris Âkilu'l-Murâr. (2004). Divân, Mustafa Abduşşâfî (Ed.). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- Ka'b b. Zuheyr, Ebu'l-Mudarrab Ka'b b. Zuheyr b. Rebî'a. (1997). Dîvân, Ali Fâ'ûr (Ed.). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- Kafes, M. (2016). Muallakalarda Hayvan ve Bitki Tasvirleri, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 35, 145-164.
- Kuseyyir 'Azze, Ebû Sahr Küseyir b. 'Abdirrahmân b. el-Esved el-Huzâ'î. (1971). Dîvân, İhsân 'Abbâs (Ed.). Beyrut: Dâru's-Sakâfe.
- Murtâd, A. (1998). es-Seb'u'l-mu'allakât: Mukârebe simyâiyye antropolojiye li nusûsihe. Şam: İttihâdu'l-Kuttâbi'l-'Arab.
- Sâhib, H. İ. (2000). es-Sûratu's-sem'iyye fi'ş-şiri'l-'Arabî kable'l-İslâm. Yayın yeri yok: Manşûrât İttihâdî'l-Kuttâbi'l-'Arab.
- Tarafe b. el-'Abd. (2000). Dîvân, Duriyye el-Hatîb, Lütfî es-Sakkâl (Ed.). (2. bas.). Beyrut: el-Muassetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr.
- 'Umar b. Ebî Rebî'a. (1996). Dîvân. Fâyiz Muhammed (Ed.). (2.bas.). Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.
- Zu'r-Rumma, Gaylân b. Ukbe b. Ma'dî b. Amr el-Adevî. (1995). Divân, Ahmed Hasan Besec (Ed.). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- Zuheyr b. Ebî Sulmâ, Zuheyr b. Ebî Sulmâ b. Riyâh el-Muzenî. (1988). Dîvân, Ali Hasan Fâ'ûr (Ed.). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.

Web Kaynakları

sawarebina.blogspot. (2023). 23.01.2023 tarihinde
https://sawarebina.blogspot.com/2021/01/blog-post_485.html adresinden erişildi.